

MALAZGİRT SAVAŞI'NIN İSLAM SAVAŞ HUKUKUNA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Esra ÇIPLAK*

Araştırma Makalesi

DOI: <https://doi.org/10.47088/utad.1401762>

Özet

Türk tarihinin mihenk taşlarından olan Malazgirt Meydan Muharebesi gerek tarihi gerek askeri gerekse ekonomik bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Galibiyetin sebep, sonuç ve önemi ile ilgili söylenebilecek onca cümlelerin ardından olayın matematiği ile ilgili değerlendirmeyi İslam savaş hukuku nazarından da yapmak gerekir. İslam ülkesine saldırı, zulmü ortadan kaldırıp hakkı çiğnenene yardım etmek, tebliği engelleyenleri bertaraf etmek, dine yönelik fitneyi yok etmek, vatanından haksız yere çıkarılmak, inananların ibadet özgürlüğünü garanti altına almak, anlaşmaları bozup birliğin ihlaline, toplum huzurunun kaybolmasına çalışmak ve hıyanet gibi sebepler gayrimüslimlerle yapılan savaşlara yol açan faktörlerdendir. Malazgirt savaşı başlamadan az evvel bu faktörlerden örneklerin yer aldığı muahhar Arapça kaynaklar neden? sorusunun cevabını bize vermektedir. Uluslararası ilişkilerde barış, adalet ve ahde vefa ilkesini benimseyen İslam hukuku, savaş sonrası anlaşmalarda tarafların dört ay ile on yıl arasında bir zaman dilimine işaret eder ki bu durum da yine İslam devletler hukukunda manası olan zaman ölçütleridir.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Hukuk, İslam, Malazgirt, Selçuklu.

EVALUATION OF THE BATTLE OF MALAZGIRT ACCORDING TO ISLAMIC LAW OF WAR

Abstract

The Battle of Manzikert, one of the cornerstones of Turkish history, has been evaluated from both historical, military and economic perspectives. After all the sentences that can be said about the cause, effect and importance of the victory, it is necessary to evaluate the mathematics of the event from the perspective of Islamic war law. Attacks on the Islamic country, eliminating oppression and helping those whose rights have been violated, eliminating those who prevent the preaching, destroying the discord against religion, being unjustly expelled from their homeland, guaranteeing the freedom of worship of believers, violating the unity by breaking agreements, trying to destroy social peace, and treason, etc. It is one of the factors that lead to wars. Why do contemporary Arabic sources contain examples of these factors just before the start of the Battle of Manzikert? It gives us the answer to the question. Islamic law, which adopts the principles of peace, justice and pacta-keeping in international relations, indicates a time period between four months and ten years for the parties in post-war agreements, which are also meaningful time criteria in Islamic international law.

Keywords: Byzantium, Islam, Law, Manzikert, Seljuk.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muř Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: e.ciplak@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4577-3026

Giriş

İslam dini, kaynağını Kur'an ve sünnetten aldığı ilkelerle, hayatın tüm alanında normlar oluşturmuştur. Bu minvalde devletlerin karşı karşıya gelişlerinin esasları da bu kurallar dahilindedir. Kaidelerin ilk uygulayıcısı olan Hz. Muhammed aynı zamanda Müslümanların devlet reisi, şâî'i, askeri kumandanı, hakimi ve dini öğreticisi idi. Liderliğinde devletinin sınırları genişlemiş Arap yarımadasının tümü, Filistin ve Frank ülkelerinin güney kesimlerinden birçok kısmı da İslam devletinin hudutları içine girmişti.¹ Hz. Muhammed, Bizans İmparatoru Herakleios (ö.641)'a elçi göndererek mektubunda onu İslam'a davet etmişti. Bu konuyla ilgili İslam kaynakları ve Bizans kaynaklarının dili farklı olsa da İslam devletleriyle Doğu Roma arasındaki mücadelenin erken dönemlere tekabül ettiği aşikardır.² Gayrimüslimlerle yapılan bu mücadelelerdeki davranışlar/uygulamalar İslam savaş hukukunun tezahürü olarak görülmelidir. Nihayetinde bu çalışmaya konu olan Doğu Roma/Romanos Diogenes ve Selçuklu/Alparslan mücadelesinde de de bu uygulamaları İslam devleti nezdinde görmekteyiz. Bu dönemde Batı Avrupa'da İmparator ve Papa'nın tesirinde bir yönetim varken Bizans, siyasi ve dini yönden Papa'nın kararlarını reddederek dini ve dünyevi idareyi elinde tutmuştur.³

Savaş, *"devletler veya devlet grupları tarafından, millî güç unsurlarının tamamının veya bir kısmının kullanılması suretiyle icra edilen ve taraflarca savaş niteliği kabul edilen, kuvvet kullanılmasını içeren düşmanca niyet ve/veya eylem"* şeklinde ifade edilmektedir.⁴ Savaş hukuku; *savaşa başvurma hukuku (jus ad bellum), savaşanların ve savaşa maruz kalanların hukuku (jus in bello), savaşın sonlandırılması ve barış anlaşmalarının yapılması hukuku (jus post bellum)* olmak üzere başlıca üç ana konuyu düzenlemektedir.⁵ İslam hukukunda savaş, *İslam'ın, insanlara ulaşmasını engelleyen güçlerle Allah yolunda can, mal, dil ve diğer bütün vasıtalarla mücadele etmek ve bu uğurda bütün gayretini harcamak*⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.⁷ Her biri farklı bir mana inceliğine sahip *birâz, ceng, cidâl, cihâd, harb, kıtâl, muhârebe, mukâtele, mübâreze, mücâdele ve mücâhede* gibi

¹ Muhammed Hamidullah, "Alp Arslan Devrinde İslam Anayasasının Durumu ve O Devirdeki Hristiyan Anayasası ile Mukayesesi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi (Dini, Ahlaki, Edebi Mesleki Aylık Dergi)*, C.10, S.110-111, 1971, s.212.

² Casim Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri (610-847)*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s.44-53; Mehmet Azimli, "Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakliyus'a Gönderdiği Davet Mektubu Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hikmet Yurdu*, C.4, S.7, 2011, s.17-22.

³ Hamidullah, "Alp Arslan Devrinde İslam Anayasasının Durumu ve O Devirdeki Hristiyan Anayasası ile Mukayesesi", s.210.

⁴ Ali Bilgin Varlık, "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım", *Avrasya Terim Dergisi*, C.1, S.2, 2013, s.119.

⁵ Varlık, "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım", s.118-119.

⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012, s.202; Ahmet Reşid Turnagil, *İslamiyet ve Milletler Hukuku*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1972, s.134; Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, C.1, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1984, s.276; Ahmet Özel, "Cihad," *İslam Ansiklopedisi*, C.7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.531-534.

⁶ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, s.20-21.

⁷ ibn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, C.1, 5.baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s.529; Ahmet Özel, *İslam Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1982, s.63; Ahmet Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998, s.49.

kavramlar *savaş*⁸ yerine kullanılsa da bu terimlerin aralarında bir mantıksal ilişkiye dikkat çekilerek konu daha iyi anlaşılabilir.⁹ İlk dönem fıkıh kaynaklarında cihad kavramı siyer veya cihad başlıkları altında incelenmiş ve “*kafirlerin barış ve güvenle İslam’a kabulleri, barışa yanaşmayan kafirlere müdahale ve Müslümanlara sığınanlara karşı tutum*” olarak Kur’an-ı Kerîm’de karşılığını bulmuştur.¹⁰ Savaşı haklı kılan sebepler; meşru müdafaa, barış antlaşmasının bozulması, elçilerin öldürülmesi, düşmanla iş birliği, yabancı ülkelerde yaşayıp da sırf inançları sebebiyle şiddet ve işkenceye maruz kalan Müslümanların yardım talebi olarak sıralamıştır.¹¹ İslam toplumunun varlığını sürdürebilmesi için *zarûriyyât*¹² kapsamında Müslümanların ülke bütünlüğüne yönelik düşmanlık ve saldırıyı önlemek, barış için gerekli bütün şartların oluşmasını sağlamak, insan hak ve hürriyetlerini teminat altına almak için savaş/cihad, meşru görülmüştür.¹³ İslam’ın savaş anlayışı, dini inanç hürriyetini sağlama ve her türlü haksızlığı ortadan kaldırmayı amaçlar. Müslümanların her durumda savaşmaları söz konusu olmayıp içeride birlik ve asayiş sağlama, her alanda düşmana denk bir güç ve kuvvete ulaşmaları şartıyla en yakından başlamak üzere düşmanlarıyla savaşmaları mümkündür.¹⁴ İslam hukukunda İslami yahut İslam dışı bir yönetimin hakimiyetinde olan ülkeye *dârü’l-harb* denir.¹⁵ *Dârü’l-harb* ile yapılan mücadelede Bizans’ın maddi üstünlüğüne karşı manevi üstünlük kurma çabası madde ile mananın karşı karşıya gelmesi olarak yorumlanmıştır.

İslam’da uluslararası ilişkilerin temeli; davet, dini yayma ve tebliğ esasıdır. İslam Devleti’nin yapmakla yükümlü olduğu bu davet ve tebliğe karşı diğer devletlerin koyduğu tavrın keyfiyeti, ilişkilerin dostane veya hasmane bir üslupta devam etmesini belirleyecektir. Hz. Peygamber, Medine’de devlet teşkilatlanmasını tamamladıktan sonra kabilelerle tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşmaları yapmak üzere harekete geçmiştir.¹⁶ Bu, İslam savaş hukukunun merhalelerinden biri olarak görülür. Müslümanların İslam’ın barış mesajını insanoğluna takdim gayreti içinde olması buna engel olanları caydıracak bir askeri güce sahip ise onları bertaraf etmesi, değilse bu güce sahip olma gereğini bir an evvel yerine getirmeye çalışıp bu arada

⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, s.529; Ahmet Yaman, “Savaş,” *İslam Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s.189.

⁹ Alimcan Buğda, “İslam Hukuk Literatüründe Savaş Kavramları ve Cihad”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.37, 2021, s.38-39, 203.

¹⁰ Hamidullah, *İslâm’da Devlet İdaresi*, s.20-21.

¹¹ Saffet Köse, “Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.9, 2007, s.59-65.

¹² Muhammed Tahir b. Aşur, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, İz Yayınları, İstanbul, 1996, s.79.

¹³ Bakara, 2/193; Enfâl, 8/39; Hac, 22/40; Mahmud Şit Hattâb, *Komutan Peygamber (Hz. Peygamber’in Askeri Dehası)*, çev. Ahmed Ağırakça, Bir Yayınları, İstanbul, 1988, s.17; Varlık, “Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım”, s.129.

¹⁴ Tevbe, 9/123; Enfâl, 8/72; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, s. 258-259, 279; Hamidullah, *İslâm’da Devlet İdaresi*, s.114-116.

¹⁵ Ahmet Özel, “Darülharp”, *İslam Ansiklopedisi*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.536.

¹⁶ Ahmet Yaman, “İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler”, *Diyanet İlmi Dergi*, C.28, S 2, 1992, s.122-124.

barış stratejisi izlemesi gerektiği İslam'ın ilk yıllarından beri uygulanan kaidelerdendir.¹⁷

Bu ön bilgilerden mühlhem Malazgirt savaşı hakkındaki dönem kaynakları ve bu konuda yapılan çalışmalar tetkik edilerek savaşın öncesi, oluşu ve sonrası bu açıdan incelenecektir. Muahhar İslam tarihi kaynaklarının bakış açısının tenkidine rağmen bu müslim-gayrimüslim karşılaşmasında İslam savaş hukukunun nasıl cereyan ettiği örneklendirilecektir. Mehmet Altay Köymen'in ifadesiyle bu bir din savaşı mı, millî bir savaş mı, yoksa askeri bir muharebe mi?¹⁸ sorularının tamamının cevabını görebildiğimiz bu olayda İslam savaş hukuku nazarından değerlendirileceğiz. Bu konuda emek veren alanın kıymetli hocalarının çalışmalarından gayrı, hassaten 13.-16. yüzyıl Memlûk kaynaklarından da istifade edilmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti, *Merv Kurultayı*'nda alınan kararlarla özellikle batı yönünde büyük fetih hareketlerine başlamıştır.¹⁹ Bu fetih hareketlerinin kilit noktasını oluşturan Malazgirt bölgesi Bizans'tan alınarak *kapı*, Müslüman Türk yerleşimine açılmıştır. Bu aşamada Malazgirt savaşının önemli bir yeri vardır. Türklerin *keşif amaçlı akınlar ve planlı fetihler* olarak sıralı şekilde devam eden Anadolu harekâtı, Malazgirt Zaferi'nden sonra yurt tutma olarak tezahür etmiştir.²⁰ Hieronymus Wolf'un (ö.1580) Bizans'ı ile Selçuklu Devleti'nin bu efsanevî karşılaşması, tarihi seyirde önemli sonuçlarıyla hemen her açıdan değerlendirilen ve güncellenen bir araştırma sahasıdır. Gerek imparatoriçelerin iktidarında sivil-asker çekişmesi²¹ gerek üç yönden baskı altında kalmış imparatorluğun kurtulma çabası ve sonunda 6. (Bilge) Leo'nun (ö.912) derlediği *Taktik*²² kitabından istifade etmediği için Romanos'un savaş stratejisinin eleştirilmesi, Selçuklular lehinde bu tabloyu resmeden öğelerdir. Bu tarihî sahnenin oluşmasında diğer faktör Fâtımîlerin, Abbâsîlere karşı üstünlük sağlamaları, bu sırada Selçukluların tarih sahnesine çıkması ve kısa sürede sünnî İslâm dünyasının hâmişî durumuna gelmeleri ile Fâtımîler ve Selçuklular arasında bir mücadelenin başlaması da eş zamanlı gerçekleşmiştir.

Anadolu'daki Selçuklu harekâtının hızla devam ettiği sıralarda İmparatoriçe Eudokia²³, Romanos Diogenes ile evlenmiş ve Romanos, imparatorluğunu meşrulaştırmak ve Türk fetihlerini durdurmak için sonuncusu 1071'de gerçekleşen

¹⁷ Muhammed Hamidullah, *Hiz. Peygamberin Savaşları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2017, s.262; Yaman, "İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler", s.115-127.

¹⁸ Mehmet Altay Köymen, "İslam Açısından Malazgirt Meydan Muharebesi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi (Dini, Ahlaki, Edebi Mesleki Aylık Dergi)*, C.10, S.110-111, 1971, s.217-224.

¹⁹ İlhan Erdem, "Selçukluların İlk Dönemlerinde Merv Şehri ve Önemi (1035-1092)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.35, S.60, 2016, s.68.

²⁰ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıcından 1086'ya Kadar*, s.78

²¹ Murat Keçiş, "İhanetten İmparatorluğa IV. Romanos Diogenes", *Bellekten*, C.86, S.305, 2022, s.95.

²² Leo VI *Taktika*, *Text and translation: The Taktika of Leo VI*, ed. George T. Dennis, Dumbarton Oaks-Washington D.C. 2010, s.107.

²³ Semavi Eyice, *Malazgird Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, TTK Yayınevi, Ankara, 1971, s.8-11.

art arda üç doğu seferine çıkmıştır.²⁴ Bu açıdan savaşın Bizans tarafı, muharebenin seyirinde bir başlangıç hattı oluşturur. Hristiyan Bizans'ın Romanos'un iktidarıyla başlayan ve hezimetıyla sonuçlanan savaşın o cepheden değerlendirilmesi başından sonuna stratejik hatalar silsilesi şeklinde anlatılmıştır. Bu konuda imparatorların liderlik kitabı şeklinde addolunan *Taktik*'e pek çok atıf yapılmış ve Bizans tarafında da savaşın kazanılması için dini törenler düzenlenmiştir.²⁵

Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki bu silahlı çatışma 1071'de, *sevkulceyş* ve ordunun manevra kabiliyeti ile Sultan Alparslan tarafından İslamiyet için başarılı bir şekilde sonuçlandırılmıştır. Hemen hemen üçte bir gibi bir orana rağmen Selçuklu ordusu düşmanını mağlup etmekle kalmamış onu bozguna uğratmıştır. İmparator Romanos Diogenes'i esir almaları ise hiç beklenmeyen bir sonuç olmuştur.²⁶ Bizans yöneticilerinin İslam siyasetinde meydana gelen söz konusu dönüşüme ilişkin tasavvurları sadece nazarî bir kavrayışa dayanmamış ve bu durumun ileride kendilerini ne tür tehlikelerle karşı karşıya getirebileceğini somut hadiselerde de temaşa etmişlerdi.²⁷

Bu savaşta tarafların müslim ve gayrimüslim olduğunun altını çizerek İslam hukukçularına göre savaşın oturduğu teorik temelin düşmanlık ve din özgürlüğünün kısıtlanması olduğunu belirtmeliyiz. Başlangıç noktası küfre karşı olsa da Hz. Muhammed dönemindeki uygulamalar esas alındığında dinin kısıtlanması ve düşmanlık konusunda müşterek bir kanıya varılabilir.²⁸ Her Müslüman üzerine görev olan İslam'ın tebliğı, buna engel olanlar ve gayrimüslim devletlerle yapılan savaşlar bu minvaldedir. Hal böyleyken Selçuklu-Bizans mücadelesi bu kapsam içerisine teorik olarak girmektedir ve sultanın/hilafetin söylemleri de teoriyi uygulamaya geçirmektedir.

Malazgirt Savaşı'nın yapıldığı yerin fiziki coğrafyasına bakıldığında Selçuklu ordusunun bir günde aldığı mesafenin koşullara göre değişkenlik gösterdiği hesap edilerek ordunun Halep'ten zikzaklı bir yol tercih etmiş böylelikle topladığı asker sayısı artmış olarak Malazgirt'e ulaşmıştı.²⁹

²⁴ Mikhail Psellos'un *Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1992, s.263; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 2015, 318; Mustafa Alican, *Kıyametin İlk Günü: Malazgirt 1071*, 4.Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s.55; Işın Demirkent, "Bizans", *İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, C.6, İstanbul, 1991, s.237.

²⁵ Zikrullah Muhammedî, "Dini İnanç ve Unsurların Malazgirt Zaferi'ndeki Rolü", *Tarih Dergisi*, S.58, İstanbul 2013, s.5; Keçiş, "İhanetten İmparatorluğa IV. Romanos Diogenes", s.107,111; Antonios Vratimos, "Romanos IV Diogenes' Attitude towards his Troops", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C.9 S.2, 2019, s. 535-536.

²⁶ Muhammed Hamidullah, "Tarihi Tasvirlerle Göre Malazgirt Meydan Muharebesinin Plânı", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.2, 1971, s.111-112.

²⁷ Mustafa Alican, "İslam Tarihinin Dönüm Noktası: Malazgirt Zaferi", *Millî Mecmua*, S.4, 2018, s.25-26.

²⁸ Ahmet Yaman, *İslam Devletler Hukuku (Uluslararası İlişkiler)*, Fecr Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2020, s.386-389.

²⁹ Hasan Yenidoğan, "Büyük Selçuklu Ordusunun Malazgirt'e (1071) Giden Güzergahı", *Asia Minor Studies*, C.9 S.1, 2021, s.740. ss.735-742.

Savaştan Önce Barış Teklifi

Savaş başlamadan önce barış çağrısında bulunulması, savaş anında geçerli hüküm ve stratejiler, ordu komutanlarının uyması gereken kurallar, eman ve diplomatik ilişkiler ile fey/ganimet ve esirler hakkında hükümler, devletlerarası anlaşmalar; yabancılar hukuku, ihtilaf hukuku, vatandaşlık hukuku gibi kısmi devletler özel hukuku konularını kapsamaktadır. İslam savaş hukuku; savaşa başlamadan önce düşmana barış teklifi yapılmasını öngörür.

Malazgirt Meydan Muharebesinin hemen her safhasında örneğini gördüğümüz Türk devlet telakkisinde de yeri olan husus için Yusuf Has Hâcib, düşmanla savaşa girişmeden önce elçiler eliyle barış teklifinde bulunulmasını prensip olarak ileri sürmektedir.³⁰ “Eğer düşmanın askeri çok ve seninki daha az ise savaşa acele etme ve ona göre tedbir al, anlaşmak imkânı varsa, onunla anlaş, yok ise zırhını giy, düşmana sıkı sıkı yapış ve güreş...Eğer sen galebe çalmak için imkan bulamazsan, elçi göndererek sulh yapmaya çalış... Düşman anlaşmak istemeyip savaşta ısrar ederse işi uzatma, askeri topla ve savaş, askere mal dağıt, onların kahramanlık duygularını okşa ve her vasıtaya başvuru”... Savaştan az önce Abbâsî halifeliği adına Ebu'l-Ganâim b. el-Mahlebân (Mühelbân/Muhallebân) ile Selçuklu emîri Savtegin'in (Savtigin/Savtekin) de içinde bulunduğu elçilik heyeti imparatora barış teklifini “Ülkene geri dön, barış yapmak istersen, bunu Bağdat halifesi aracılığıyla yaparız, aksi takdirde biz, azim ve kararımızı, içtenlikle bağlı olduğumuz Yüce Allah'a bırakırız” ifadesiyle yaparak barış teklifini gerçekleştirmiştir. Selçuklu tarafı için elçilik heyetinin gidişi aynı zamanda olası bir savaş durumu için Bizans ordusu hakkında bilgi edinmektir ki yine bu da savaş stratejileri içerisinde yer alıp aynı zamanda Sultan Alparslan'ın öngörülü bir lider olduğunu da gösterir. Elçilik heyetinin gelişini, Alparslan'ın kendisiyle savaş yapmaktan çekindiği şeklinde yorumlayan Bizans İmparatoru kibirlenerek³¹ müzakerelere bile girişmek istememiş “Barış, ancak Selçuklu başkenti Rey'de yapılacaktır.”³² “Ben, İslam ülkelerine, kendi ülkem gibi hâkim olmadıkça asla geri dönmeyeceğim anlaşma yok”³³ söylemleriyle iyi donanmış askerlerinin çokluğuna güvenerek Alparslan'ın, barış teklifini sıkışık bir durumda bulunduğu için gönderdiğini sanmıştır. Üstelik el-Mahlebân'dan Selçukluların hâkim oldukları ülkeler hakkında bilgiler almaya kalkmış ve aralarındaki o meşhur diyalog bu sebepten gerçekleşmiştir. İmparator, iklim bakımından Isfahan'ın mı, yoksa Hemedan'ın mı daha iyi olduğunu sorduğunda cevaben Isfahan belirtilmesi üzerine Hemedan'ın çok soğuk olduğunu haber aldım, bu bakımdan biz, Isfahan'da kışlayacağız, hayvanlarımız ise Hemedan'da kışlayacaklardır, diyerek İslam topraklarını barış görüşmesinde tehdit etmiştir. Atlarının Hemedan'da kışlamaları doğrudur. Sana gelince, onu bilmiyorum şeklindeki karşı cevap ise Bizans'ın yenileceğini atlarının da ganimet

³⁰ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, haz. Muzaffer Tunçel, ed. Halil Aşıcı, Sistem Ofset, Ankara, 2019, s.204.

³¹ Baybars el-Mansûrî, *Zubdetü'l-fikre*, 188a-190a.

³² ibnü'l-İbrî, *Târihu muhtasâri'd-düvel*, s.322; Eyice, *Malazgird Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, s.43.

³³ ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, s.11; el-Yâfi'î, *Târihu'l-Yâfi'î*, s.67. Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasâr*, s.545.

olarak Selçukluların eline geçeceğini ima etmiştir. Böylece geri dönen heyet, imparatorun ret cevabını sultana arz edince, savaşın kaçınılmaz olduğu anlaşılmıştır.³⁴ Barış teklifine karşı imparatorun danışmanları ya da Mateos'a göre "hainler" veya Bryennius'a göre "dalkavuklar" imparatora, sultanın ordusunun zayıf olduğu ve korktuğu için barış yapmak istediğini üstelik bu teklifinin zaman kazanmak için oyalama taktiği olduğunu ve takviye birlikleri ulaşır ulaşmaz sultanın geri dönüp hemen saldıracağını, bu yüzden barış teklifini reddedip savaş yapması gerektiğini söylediler.³⁵

Savaş İlanı

İnsanlık tarihiyle beraber kaçınılmaz bir son olarak nitelenen savaş, ibn Haldun'a göre kıskanma veya rekabet duygusundan, düşmanlık veya husumetten, Allah ve dini için gazaba gelmekten, mülk için gazaplanmak veya krallık kurmaya çalışmaktan kaynaklanır.³⁶ Birbirine komşu olan ve rekabette bulunan iki devletin kozlarını paylaştığı bir savaş olması ve İslam'ın bayraktarlığını yapan Selçuklu Devleti'nin gayrimüslim olan Bizans'ı cihat anlayışının gereği olarak saf dışı bırakmak istemesi ibn Haldun'un bu sınıflandırması soyut savaş kavramının fikri alt yapısını göstermesi bakımından önemlidir.³⁷

Malazgirt Meydan Muharebesi, Selçuklular için belli gayeye yönelik olup Türk devlet ve medeniyet anlayışını gerçekleştirmek yani hangi soydan, hangi dinden ve medeniyetten olduklarına bakmaksızın, sınırları içinde yaşayan bütün insanları refah içinde yaşatmak amacıyla başlamıştır.³⁸ İslam dini, her zaman barış taraftarı olup gerek savaş öncesi ve gerekse savaş esnasında barış yollarına başvurulmasını salık verir. Bu sebeple İslam hukuku, tarafların savaş başlangıcını belirlemesi yani savaşın ilân edilip taraflarca bilinmesiyle mümkündür. Savaş ilan edildikten sonra karşı tarafla olan dostane ilişkiler sona erer elçiler gönderilmişse onlar geri çağrılır. Devletlerarası siyasi antlaşmalar hükümsüz olurken bunlar dışındaki antlaşmaların hükümleri devletlerin takdirine bırakılmıştır.³⁹ Dönem kaynaklarında Malazgirt Savaşı öncesi Selçuklu tarafında yaşananlar detaylı olarak anlatılırken savaşın nasıl cereyan ettiği kısa bir şekilde verilmiştir. Bununla birlikte

³⁴ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıcından 1086'ya Kadar*, s.80-81; Ali Sevim, "ibnü'l-Cevzî'nin el-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler (H.430-485=1038-1092)", *Bellekten*, C.26, S.30, 2005, s.30; Köymen, "İslam Açısından Malazgirt Meydan Muharebesi", s.219-221; Erdoğan Merçil, "Türkçe Selçukname'ye Göre Malazgirt Savaşı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.2, Edebiyat Fakültesi Matbaası İstanbul, 1971, s.47-48; Erdoğan Merçil, "Emir Savtegin", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.6, Edebiyat Fakültesi Matbaası İstanbul, 1975, s.69-70.

³⁵ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s.291.

³⁶ ibn Haldun, *Mukaddime*, s.529.

³⁷ Altan Çetin, "Selçukluların Türkiye'deki Hafıza Mirasını Okumak: Mekân, Şahsiyet ve Zafer", *Türk Yurdu Dergisi*, C.103, S.324, 2014, s.16-25.

³⁸ Mehmet Altay Köymen, "Malazgirt Meydan Muharebesinin Diğer Meydan Muharebeleri Arasındaki Yeri ve Önemi", *Konferanslar* (Malazgirt Meydan Muharebesinin 918. yıldönümü münasebetiyle televizyonda yapılan konuşma metni.)

³⁹ Ahmet Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, s.94-100; Mehmet Nuri Ayyıldız, "İslâm Hukukuna Göre Savaş Hukuku", *İğdir Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.21, 2023, s.73-75.

“...Bizanslılara şiddetle hücum ettiler ve hep bir ağızdan öyle bir kükrediler ki, dağlar inledi. Tekbir getirip Bizans ordusunun içine daldılar ve vuruşmaya başladılar. Bizans İmparatoru henüz atına binmemiş ve Müslümanların kendisinden önce taarruza geçeceklerini sanmamıştı...” ifadesi ilk hücumu Selçukluların başlattığını gösterir.⁴⁰

İslam hukukçuları savaş esnasında kişiler ve tarafların uyması gereken hukukî ve ahlâkî kuralları Kur’an ve sünnet nasları çerçevesinde en ince ayrıntısıyla belirlemiş; bizzat savaşa katılmayanların öldürülmemesi, işkence ve zulüm yapılmaması, esirlere iyi muamele edilmesi, hayvanlara ve doğaya zarar verilmemesi, İnsan ve hayvanların organlarını kesmek, fethedilen yerde katliam yapılmaması gibi konuların altı çizilmiştir.⁴¹

Ganimet

Esirlerin durumu, beşte bir payın alınması sonrası ganimet olarak dağıtılması, fidye, mübadele gibi konularda nihai kararın Müslümanların maslahatına uygun olarak devlet başkanınca alınması söz konusudur.⁴² Gayrimüslimlerin yenilmesi ile Bizans ordugahında uzun süreli erzak deposu, metruk çadırların emvali, imparatorun serveti gibi ganimetler Sultan’a takdim edildi.⁴³ Bizans tacına ait bazı taşlar ile “öksüz” adı verilen pek değerli meşhur bir inci de ganimetler arasında olup bu hayal edemeyecekleri kadar fazla olarak tabir edilen ganimet savaştan yüz yıl sonra dahi bölge halkına müreffeh bir yaşam sunmuştur.⁴⁴ Edward Gibbon’un dediği gibi, Malazgirt’te kaybolan değerli bir taşta üzülen Bizanslılar, artık kesin olarak Anadolu’yu kaybettiklerinin farkında değillerdi.⁴⁵

Motivasyon Konuşmaları ve Dualar

Din ve inançların, savaş sırasında (ister savunma savaşı olsun ister taarruz) askerlerin zafer ve başarı elde etmesi yönünde, onların ruhsal ve bedensel yönlerini önemli derecede etkileyen motivasyon araçlarından olduğu, psikoloji ilminde de kabul edilmiş ve bu durum tarih sahnesinde defalarca kanıtlanmıştır. Malazgirt Savaşı, bir tarafta Hıristiyan dünyasıyla Bizans’ın, diğer tarafta ise İslam dünyasıyla Selçukluların yer aldığı bir savaştır. Alparslan ve Abbâsî Halifesi ile Bizans İmparatoru arasındaki tartışma ve yazışmalar incelendiğinde ve yine iki taraf arasındaki savaştan önce övünç şiirlerinin okunması, dini törenler, özellikle de dua ve niyaz merasimlerinin yapılması, Yaratan’dan kendi ordularının zaferi için istekte bulunmaları yahut Bağdat’ta ve İslâm dünyasının her tarafında elde edilen zafer

⁴⁰ Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çeviriler)*, TTK, Ankara, 1988, s.35.

⁴¹ Ayyıldız, “İslâm Hukukuna Göre Savaş Hukuku”, s.73-77.

⁴² Asım Öztürk, *İslam Savaş Hukukunun Kökenleri: Kur’an ve Sünnet’te Savaş, İbn Haldun Üniversitesi/Medeniyetler İttifakı Enstitüsü/Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı/Yüksek Lisans Tezi*, 2019, s.173.

⁴³ Alican, *Kıyametin İlk Günü Malazgirt*, s.142-143.

⁴⁴ İbn Vâsıl, *Târihu’s-sâlihî*, s.129-130; İbnü’d-Devâdârî, *Kenzü’l-dürer*; s.390-396; Eyice, *Malazgird Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, s.60.

⁴⁵ Eyice, *Malazgird Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, s.61-62.

dolayısıyla sevinç ve şükür merasimlerinin tertip edilmesi gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda bu savaşın kavmî, millî hatta siyasî olmaktan ziyade dinî ve dünyevî iki büyük güç arasında olduğu söylenebilir.⁴⁶

Birbirine rakip devletlerin asker sayısının fazla olması devletin gücü ve azametinin işareti iken sayının az olması ise zayıflığın işareti sayılmış mevzubahis konuda olduğu ve Yusuf Has Hâcib'in (ö.1070+) de dediği gibi "*çok adama lüzum yoktur fakat asker seçme olmalı, asker seçme olduğu gibi onun silahu da tam olmalıdır... Az sayıda ve muntazam bir ordu çoğa nispetle daha iyidir...*".⁴⁷ bazen tam tersi şekilde de görülmüştür.

Sultan Alparslan'ın imamı ve fakîhi Buharalı Ebu Nasr Muhammed'in "Ey Sultanım! Sen, Allah'ın diğer dinlere üstün kıldığı İslam dini için savaşıyorsun, bu sebeple İslam ülkelerindeki camilerde bütün hatiplerin Müslüman halkla birlikte senin için dua edecekleri Cuma günü, öğle namazı sırasında, düşmana saldır. Ben, Yüce Allah'tan, zaferi senin adına yazmasını beklerim"⁴⁸

Abbâsî Halifesi Kâim Biemrillah'ın Muslayaoğlu Ebu Said'e, bir dua metni hazırlatarak Cuma namazında bütün İslam ülkelerindeki minberlerde okutulmasını emretmesi, savaş günü bu duanın başta hilafet başkenti Bağdat olmak üzere bütün İslam ülkelerinde, derin bir inanç ve içtenlikle yapılacağına yayılması bütün Türk kumandan ve askerleri üzerinde moral yönünden kuvvetli bir etki yapmıştır: "Allah'ım; İslam sancağını yükselt ve İslam'a yardım et! Şirki, başını ezmek ve kökünü kazımak suretiyle yok et! Sana itaat için, canlarını feda edip kanlarını sana tâbi olma hususunda akıtan senin yolunun mücahitlerini, onları kuvvetlendirerek yurtlarını, güvenlik ve zaferle dolduran yardımlarından yoksun kılma. Müminlerin emirinin burhanı olan Şehinşahü'l-azam'ın senden dilediği yardımı esirgeme ki o, bu sayede hükmünü yürütür, şanını yayılır kılsın ve zamanın güçlükleri karşısında kolayca yerinde tutunabilsin. Senin dinini şerefli ve yüce tutabilmek için onu, lütufkar ve her zaman etkili olan desteğinden yoksun kılma! Onun, kafirlerin karşısındaki bugünkü günü, yarınına da yetsin. Ordusunu meleklerinle destekle, niyet ve azmini hayır ve başarıyla sonuçlandır! Çünkü o, senin ulu rızan için rahatını terk etti. Malı ve canıyla buyruklarına uymak amacıyla senin yoluna düştü. Çünkü sen "*Ey iman edenler, can yakıcı bir azaptan kurtaracak bir yolu size göstereyim mi? Allah'a ve onun peygamberlerine inanıyorsanız onun yolunda, can ve malımızla savaşırsınız*" diyorsun. Senin sözün gerçektir. Allah'ım! o, nasıl senin sözüne uyup şeriatın korunmasında, gevşeklik göstermeden buyruğuna uymuş ve düşmanlarına bizzat karşı koyarak dinine hizmet için gecesini gündüzüne katmışsa sen de ona zafer kısmet eyle, dileklerinde ona yardımcı ol, kaza ve kaderini onun için iyi ve hayırlı bir şekilde tecelli ettir! Onu öyle bir koruyucu ile kuşat ki düşmanların her türlü hilelerini defetsin ve lütfunla bu koruyucu onu güzel sıfatların içinde en emin ve sağlam ellerle korusun! Yapmak istediği her işi, ona kolay kıl! Böylece onun

⁴⁶ Muhammedî, "Dini İnanç ve Unsurların Malazgirt Zaferi'ndeki Rolü", s.3-4.

⁴⁷ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, s.202.

⁴⁸ el-Yâfi'î, *Târihu'l-Yâfi'î*, s.67; ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, s.10-14; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıcından 1086'ya Kadar*, s.81.

düşmana karşı giriştiği bu “Kutsal Hareket” zaferden ışık alsın ve şirk zümresinin hak yollarını göremeyip sapıklıkta gözleri yumulsun. Ey Müslümanlar! doğru bir niyet, içten bir azim ve Allah’tan korkan temiz kalplerle ve birlik bahçesinden kısmet alan inançlarla Sultan Alparslan için Allah’a yalvarıp yakarınız. Çünkü eksiklerden yoksun olan Yüce Allah şöyle buyuruyor: “Ey Muhammed! Onlara dualarınız olmazsa Rabbim size niçin değer versin de”. Ey Müslümanlar! Alparslan’ın şerefli olarak düşmanlarını yok etmesi, san· yükseltip zaferlerin en son derecesine ve amacına erişmesi hususunda, Allah’a dua ve niyazda bulununuz. Allah’ım! onun bütün güçlüklerini kolaylaştır ve şirki, onun önün de boyun eğdir!”⁴⁹

Bütün savaş hazırlıklarını tamamlayan ve beyaz giysileri giyerek “Ölürsem kefenim bu olsun” diyen sultan Alparslan, Cuma sabahı, ordugâhtaki bütün kumandanları toplayarak onların önünde, Allah’a şöyle bir yakarıшта bulundu: “Ey Allah’ım! sana müvekkil oldum ve bu cihatta sana yaklaştım; şu an senin huzurunda secdeye kapanıyor ve yalvarıyorum. Bu sözlerim, benim gerçek duygularım yansıtmıyorsa beni, beraberindeki yardımcılarımla kahret! Eğer içtenliğimi kabul edersen bu cihatta düşmanlara karşı bana yardımcı ol ve beni muzaffer bir sultan kıl”.⁵⁰

Kitle psikolojisini gayet iyi bilen bu Müslüman Türk hükümdarının düşman ordusunu sayıca kat kat üstün olan maddi unsuruna karşı o anda camilerde zaferleri için Allah’a yalvaran Müslümanların teşkil ettiği manevi desteği ortaya koyması çok dikkate şayandır. Arkalarında bütün İslam aleminin bulunduğunu hükümdarlarının ağzından öğrenen Türk ordusunun nasıl coşkun bir ruh haliyle mücadeleye atılacağını kestirmek kolaydır.⁵¹

Bu duadan sonra Sultan Alparslan, kumandanlarına şu hitabede bulundu: “Ben Allah’a kendini verenler gibi sabırlıyım ve hayatını tehlikelere atan kimselerin yaptıkları gibi, gazilerin başında savaşaçağım. Eğer Allah, kendisinden beklediğim üzere, beni başarıya ulaştırırsa bu güzel bir sonuç olacaktır. Eğer durum bunun tersi olursa oğlum Melikşah’ı yerime geçirip ona itaat etmenizi sizlere vasiyet ediyorum”. Büyük bir heyecan ve inançla sultam dinleyen kumandanlar, hiç duraksamadan hep bir ağızdan “Baş üstüne” dediler. Sultan, 26 Ağustos 1071 Cuma günü, bütün kumandan ve askerleriyle birlikte Cuma namazı kıldı ve onlara son olarak şu hitabede bulundu.

“Ey askerlerim ve kumandanlarım! Daha ne zamana kadar biz azınlıkta, düşman çoğunlukta olarak böyle bekleyeceğiz? Ben, Müslümanların camilerde bizler için dua etmekte oldukları bu saatlerde düşmanın üzerine atılmak istiyorum. Galip gelirse arzu ettiğimiz sonuç gerçekleşecektir, aksi takdirde şehit olarak cennete gideriz. Beni izlemek isteyenler gelsinler, istemeyenler ise serbestçe geri dönebilirler. Bugün burada ne emreden bir sultan ne de emir alan bir asker vardır.

⁴⁹ el-Yâfi’î, *Târihu’l-Yâfi’î*, s.67; Sevim, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıcından 1086’ya Kadar*, s.81-83; Alican, *Kıyametin İlk Günü: Malazgirt 1071*, s.131-133.

⁵⁰ Sevim, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıcından 1086’ya Kadar*, s.85.

⁵¹ Köymen, “İslam Açısından Malazgirt Meydan Muharebesi”, s.218.

Bugün ben de sizlerden biri olarak sizinle birlikte savaşacağım. Biz, Müslümanların eskiden beri yapageldikleri bir gaza yapıyoruz”.

Sultanı tam bir dikkat ve heyecanla dinleyen asker ve kumandanlar hep bir ağızdan:

“Ey Sultan, biz, senin kulların olarak sen ne yaparsan biz de aynı şeyi yapar ve sana yardımcı oluruz, istediğin biçimde hareket et” dediler.⁵²

Esirlik Durumu

Fıkhî bir terim olarak *esîr*, savaşta diri olarak ele geçirilen erkek muharip unsuru ifade eder.⁵³ İslam hukukçularının çoğunluğu muharip erkekler dışındaki kadın, çocuk, yaşlı, sakat, din adamları ve savaşla ilgisi olmayan diğer kişilerin yani sivillerin öldürülemeyeceği; muharip savaş esirleri ile ilgili öldürme, fidye karşılığı serbest bırakma, mübadele ve köleleştirme gibi uygulamalara gidilebileceği üzere hükümleri olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴ Esirlerin, savaş meydanında ele geçirilen askerlerden ibaret olup olmadığı da İslam hukukunda ele alınmıştır. Dârü'l-harb'e mensup kişi, ister kendi iradesiyle dârü'l-İslam'a girmiş olsun isterse bir geminin karaya vurması veya yolunu şaşırması ya da Müslüman askerlerin tuzak kurarak ele geçirmesi sonucunda iradesi dışında dârü'l-İslam'a girmiş olsun esir kabul edilir.⁵⁵ Esirlere uygulanacak yaptırım, devlet başkanının yetkisindedir. Esir alan asker, esirin serbest bırakılması veya öldürülmesi hususunda tasarruf hakkına sahip değildir onun sahibi olmayıp sadece yerine ulaştırıncaya kadar ondan mesuldür. Bu sürede esir, onun zimmetinde bulunup onun iâşesinden (koruma, yeme, içme vs.) sorumludur.⁵⁶ Hz. Peygamber, esirlere insan onuruna yakışır şekilde davranmayı emretmiş en büyük düşmanlarını esir aldığı anda dahi kendilerine işkence edilmesine izin vermemiş, esirlere kötü muameleyi kabul etmediği gibi bununla ilgili bazı tedbirler de almıştır.⁵⁷

Malazgirt Meydan Muharebesi nihayetinde Hristiyan Doğu Roma İmparatoru bir Müslüman Türk hükümdarı Sultan Alparslan'a esir düşmüştür. İslam, Bizans, Ermeni ve Süryani kaynaklarının özellikle belirttiklerine göre Sultan Alparslan, imparatora bir savaş tutsağı değil bir konuk hükümdar muamelesi yapmıştır. Onun için hususi bir çadır kurulmasını ve emrine hizmetkarların tahsisini, ayrıca özel masrafları için her gün yeterli kadar para verilmesini emretmiştir. Bir süre sonra huzuruna getirip süslü ve güzel bir yere oturttuğu imparatora;

⁵² Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıcından 1086'ya Kadar*, s.85-86; Alican, *Kıyametin İlk Günü: Malazgirt 1071*, s.136-142.

⁵³ el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, çev. Ali Şafak, Bedir Yayınları, İstanbul, 1994, s.249-255; ibn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, C.4, Dâru sâdır-Dâru Beyrût, 1375/1956, s.19.

⁵⁴ Ahmet Özel, “İslam'da ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C.1, 2003, s.111-112.

⁵⁵ Mehmet Birsin, “İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.11, S.21, 2012, s.167.

⁵⁶ Birsin, “İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi”, s.168.

⁵⁷ Birsin, “İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi”, s.167-168.

- Sultan: “Sana, barış konusunda, halifenin elçisini gönderdiğim halde, sen bunu niçin reddettin? Sana, düşmanlarımın (Erbaşgan ve ailesi) bize teslimi için emir Afşin ile haber gönderdiğim halde, bundan niçin kaçındın? Daha önce, anlaştığımız halde, bunu bozup, benimle savaşmak suretiyle, bana neden zulmettin? Savaştan vazgeçip memleketine dönmen hususunda, sana, daha dün haber gönderip teklifte bulunmama, ‘Buraya gelebilmek ve amacıma ulaşmak için pek çok para sarfettim ve dolayısıyla çok asker topladım. İslam ülkelerini, kendi ülkeme katmadan nasıl geri dönebilirim ve ülkeme karşı girişilen bu istilaların sonuçlarını nasıl mazur görebilirim’ diye cevap verdin?”

- İmparator: “Ey sultan, ülkeni almak amacıyla para sarf edip çeşitli milletlerden asker topladım, buna rağmen zaferi sen kazandın. Ülkem böyle perişan, ben de tutsak olarak senin huzurundayım. Bu durumda beni lütfen azarlama ve bana sert sözler söyleme ama istediğini yap.” deyince

- Sultan: “Eğer zaferi sen kazansaydın ve beni böyle tutsak alsaydın ne yapardın?” diye sorunca

- İmparator: “Fena şeyler” diye karşılık verdi.

- Sultan: “Gerçekten doğru söyledin, eğer bunun aksini söyleseydin, o zaman yalan söylemiş olurdun”.

Daha sonra sultan huzurundakilere “Bu akıllı ve babayiğit bir adamdır, bu bakımdan onun öldürülmesi doğru değildir” dedi.⁵⁸

İmparator’un, “fena şeyler” ifadesi tesadüfi değildir. Savaş esirliği köleliğin en eski sebebidir. Roma’da savaş sırasında yakalanan kimseler savaş esiri (captivi) sayılmış ve savaş esiri, komutanın emriyle ve açık arttırma ile satışa çıkarılır ve onu satın alanın kölesi durumuna düşerdi. Roma’da savaş esirleri boyun, el ve ayakları bağlı ve birbirlerine zincirli bir şekilde, Roma sokaklarını dolduran kalabalığın zafer çığlıkları arasında Capitol’a kadar muzaffer komutanın arabasını takip ederlerdi. Vardıklarında ise ya oracıkta boğazlanırlar ya da Tarpeia Kayası’ndan aşağı atılırlardı. Bizans dönemine ait hukuk kitabı Ecloga’da esir alınan savaş esirlerinden ziyade esir olanların durumuna dair bilgi bulunmaktadır.⁵⁹

Fidye

Kur’an’ın savaş izni vermesiyle başlayan süreçte birçok savaş meydana gelmiş ve esirler alınmıştır.⁶⁰ Esirlere uygulanacak yaptırımlar, bedelsiz salıverme (menn), kurtuluş fidyesi karşılığında serbest bırakma (fidâ’), öldürme, köleleştirme

⁵⁸ Sevim, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıcından 1086’ya Kadar*, s.90; Köymen, “İslam Açısından Malazgirt Meydan Muharebesi”, s.219-221.

⁵⁹ Edwin Hanson Freshfield, *A Manual of Roman Law The Ecloga*, Cambridge, 1926, s.35, 89-90; Serpil Gümüşdere, *Roma Hukukunda Hak Ehliyeti ve Kölelik*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Özel Hukuk, 1985, s.38-39; Selahattin Eren, “Roma Hukukunda Köle Mülkiyetinin Sınırları”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.3, 2017, s.291.

⁶⁰ Saffet Köse, *İslam Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s.60-61.

ve cizye hükümlerine tabi kılma şeklindedir.⁶¹ Savaşta esir alma ve esirlere uygulanacak hükümler hakkında Kur'an'da yer alan tek açık ayet Müslümanların güçlendikleri bir zamanda nazil olmuştur. Bu ayet, savaş esirlerine uygulanacak hukuki yaptırımını, menn ve fidâ' şeklinde düzenlemiştir.⁶² Hz. Peygamber savaşlarda esir edilip Müslüman toplumunda yer alan esir/kölelerin, Müslüman olduklarında kısıtlılıklarının sona erdirilmesini teşvik ettiği bilinmektedir. Hz. Peygamber'in uygulamalarına bakıldığında kalıcı bir esaretin öngörülmediği söylenebilir. İslam'ın ilk dönemindeki esir/kölelik uygulaması, Muhammed Hamidullah'ın ifadesiyle "acizlerin barındırılıp hallerinin düzeltildiği bir *ıslah evine* benzemektedir.⁶³ Sultan ile İmparator arasındaki diyalogda esirin hukukunu, esire seçenek sunulmasını, merhameti, siyasi bir kararı, fidiye-i necâtı, geleceğe diplomatik yatırımı kısacası İslam savaş hukukunun fiili uygulamasını örneklendirmektedir.

- Sultan "Şimdi sana ne yapacağımı sanıyorsun?" diye sorunca
- İmparator "Bana şu üç şeyden birini yapabilirsin! Birincisi, öldürmek, ikincisi, ele geçirmek istediğim ülkende beni halka ibret olsun diye, teşhir etmek, üçüncüsü ise yapmayacağın bir şey olduğu için söylenmesi gerekmez" dedi.
- Sultan: "Bu nedir?" diye sorunca
- İmparator: "Affetmek, takdir ettiğin para ve armağanlar ile iyi niyetimin kabulü ve Bizans ülkesinde senin bir kumandanın ve bir naibin olarak beni memleketime geri göndermendir. Eğer beni öldürtürsen bu, sana bir fayda sağlamaz, çünkü başka birisini benim yerime imparator yaparlar" dedi.
- Sultan: "Seni affetmek niyetindeyim, ancak sen, ümitsizliği giderilmiş ve hakkındaki kararını öğrenmiş bir kimse olarak, seni serbest bırakacak para, yani kurtuluş akçasının miktarını söyle" dedi.
- İmparator: "Sultan, istediği miktarı söylemelidir" dedi.
- Sultan "10 milyon altın" demesi üzerine
- İmparator: "Benim hayatımı bağışladığın için Bizans ülkesine sahip olmak senin hakkındır. Tahta çıktığımdan beri ordu hazırlayıp savaş yapmak amacıyla Bizans'ın mal ve paralarını tükettim, bu sebeple halk yoksullaştı. Eğer durum böyle olmasaydı istediğinden çok daha fazlasını verirdim" dedi.⁶⁴

Savaş Sonrası Barış

İslam hukukunda anlaşmalar; savaş halini sona erdirmek ve devletler arasında var olan anlaşmazlığı gidermek, savaşın yol açtığı sorunları çözmek gibi

⁶¹ Birsin, "İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi", s.169.

⁶² Muhammed, 47/4.

⁶³ Birsin, "İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi", s.187.

⁶⁴ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıcından 1086'ya Kadar*, s.90-91.

konuları içerir.⁶⁵ Savaşın sona ermesi, düşman taraflardan birinin üstünlük göstererek karşı tarafı teslim olmaya mahkûm bırakması ve ateşkes kararının alınması ile mümkün olup Müslümanların lehine olduğu durumlarda geçerlidir. İslâm, yapılan antlaşmayla kan dökülmesine son vermeyi ve insanlığı yıkıma sürüklemek isteyen güçlerin önünü almayı amaçlar. Verdiği sözü tutmakla emrolunan Müslümanlar, barış antlaşması imzalanırken adalet ve doğruluğa önem vermeli ve antlaşma maddelerine tam anlamıyla uymalıdır.⁶⁶

Alparslan, huzuruna getirilen esir Bizans İmparatoru'nu teselli etmiş ve ona korkmamasını söylemiştir. Bizans kaynakları, Bizans imparatorunun, Alparslan'ı işkencelerle öldürteceğini söylediğini açıkça kaydetmektedirler. Buna rağmen, Sultan Alparslan, onu cezalandırmadığı gibi kendisine esir düşmemiş bir hükümdar gibi davranmıştır. Selçuklu Sultanı, başında bulunduğu büyük Türk Devletini yıkıp, ülkelerini Bizans imparatorluğu ülkelerine katacağını savaştan önce açıkça ilan etmiş olan esir Romanos Diogenes ile bir anlaşma yapmıştır.

Alparslan ile Romanos Diogenes arasında yapılan antlaşmaya göre;

1. İmparator fidye-i necat olarak bir buçuk milyon altın verecek,
2. Bizans devleti, her yıl Selçuklu devletine 360 bin altın vergi ödeyecek,
3. Bizans'ın elinde bulunan bütün İslam tutsakları serbest bırakılacak,
4. Bizanslılar, gerektiğinde Selçuklulara askeri yardımda bulunacak,
5. İmparator, kızlarından birini sultanın oğluna verecek,
6. İmparator, yeniden tahta oturduğu takdirde Antakya, Urfa, Menbic, Malazgirt kent ve kalelerini Selçuklulara bırakacak.⁶⁷

Kazandığı büyük zaferle hiç de mütenasip olmayan bu anlaşmadan sonra Bizans tahtına başka birinin oturması ve Alparslan'ın tâbii ve müttefiki Romanos Diogenes'in ölümü bu antlaşmanın bozulmasına sebep olmuştur.⁶⁸ Antlaşmanın fidye, vergi esirlerin serbest bırakılması, tâbiiyyet hukukunun icrası, fetih harekâtı şeklindeki her bir maddesi Hz. Peygamber döneminde gördüğümüz emsallerini bize hatırlatır. Elbette zımmî akdi ve cizye ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamış olması anlaşmanın yürürlükte olmamasından ötürü olabilir. Bizans tarihinde ilk defa bir Bizans İmparatoru bir savaşta yenilip esir düşmüştür. Bu bakımdan sonuçları çok önemli olan savaşın detayları incelendiğinde, 1071'e kadar, 11. asırda imparatorluğun geçirdiği kayda değer değişimin izlerini taşımaktadır.

Sonuç

⁶⁵ Mehmet Yalar, "İslam Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar (Devletler Hukukuyla Karşılaştırmalı)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.7, S.7, 1988, s.414.

⁶⁶ Ahmet Akıncı, *İslâm Hukukuna Göre Savaşta Uygulacak Kurallar*, Uludağ Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü/İslâm Hukuku Bilim Dalı/ Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2007, 114-117.

⁶⁷ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıcından 1086'ya Kadar*, s.91-92.

⁶⁸ Köymen, "İslam Açısından Malazgirt Meydan Muharebesi", s.219-221; Alican, *Kıyametin İlk Günü Malazgirt*, s.170-174.

Selçukluların İslam dünyasının askeri liderliğini üstlenmeleriyle yeni bir döneme girilmiş bundan sonra tarihi anlatılar bu perdeden yapılmaya başlanmıştır. Selçuklular vasıtasıyla Anadolu'nun inanç portföyüne İslam'ın yerleşmesi aslında İslam hukukunun da bir sonucudur. Sünnî anlayışı benimseyen Selçuklular kurmuş oldukları medreseler vasıtasıyla Fâtımîlerle fikri olarak mücadele etmişlerdir. Gayrimüslimler bu dönemde herhangi bir baskıya maruz kalmamış ve İslâm hukukunun kendilerine tanıdığı haklardan gerektiği şekilde faydalanmışlardır. Sünni ana başlığında Sultan'ın iç ve dış münasebetlerinde dinsel/mezhepsel hamleler yapması onun bu konuda yeteri kadar bilgisi olduğu anlamına gelir ki bu da onun Malazgirt Savaşı sırasındaki eylemlerini bize açıklar. Bizans İmparatorluğu ile Abbâsî ve Selçuklu Devletleri arasında gerçekleşen yazılı ve sözlü tüm diplomatik münasebetler, olacak savaş sonunda kazananın *bütün toprakları ele geçireceği ve bunun nihayetinde o topraklarda siyasî, dinî, toplumsal ve kültürel alanda köklü değişimlere sebep olacağı* fikriyatını dile getirmiştir. Malazgirt Savaşı'nın Bizans'ın maddî ve Alparslan'ın ordusunun manevî üstünlüğü arasındaki ilişki madde-mana yenişmesi olarak addolunur. Hilafetin, Sultan'ın yanında yer alması, Sultan'ın askerlerinin yanında olması ve onlara güven vermesi, her adımda İslam adına bu fiilleri gerçekleştirdiklerini dile getirmeleri ve sonuçta ganimet, eman, esir, barış, fidyeye-i necât ile son bulan İslam savaş hukukunun gerçekleşmesi dikkati çeken bir bilgeligi muhtevidir. 26 Ağustos 1071 tarihi, Selçukluların galibiyetinin saygınlığına karşın Doğu Roma İmparatorluğunun ciddi anlamda prestij kaybı ve akabinde İslam dünyasının ise Haçlı Seferleri ile boğuştuğu bir silsilenin başlangıç noktasıdır. Malazgirt Savaşı'nı anlatan Arapça yazılmış kaynaklarda *hüdne* olarak da gördüğümüz anlaşmanın İslam hukuku literatüründe farklı isimleri vardır. Galip bir sultan ile mağlup ve esir bir hükümdarın diyaloglarını ve muameleleri anlatan bu kaynaklardan ibnü'l-İbrî'nin *Târihu muhtasârî'd-düvel'*inde Sultan Alparslan'ın "*Sana barış teklifi sundum da sen reddetmedin mi?*" ifadesinde savaştan önce sulh tercihini; ibn Vâsıl'ın *Târihu's-sâlihî'*sinde *Müslüman esirlerin serbest bırakılması* şartında esaret hukukunu, Baybars el-Mansûrî'nin *Zubdetü'l-fikre fi târihi'l-hicre* adlı eserinde Ebu Nasr Muhammed b. Abdülmelik el-Buhârî el-Hanefî'nin, sultana *sen, Allah'ın inayetiyle din için savaşıyorsun...* motivasyonunda yine İslam savaş hukukunun tezahürünü görmekteyiz. Selçuklu komutanı Gevherâyîn'in gulâmının esir ettiği İmparator'un, Sultan'a ulaştırılması sorumluluğu da İslam savaş hukukunun uygulama örneklerindedir. Bizans İmparatorunun esareti ve serbest bırakılışı ile ilgili hadiseler de gayrimüslimlerle yapılan savaşların hukuku ile şekillenmiştir. Hudeybiye anlaşmasında olduğu gibi anlaşmalar yapmak suretiyle Müslümanlarla gayrimüslimlerin tanışması ve onların İslam'ı öğrenerek Müslüman olmalarına vesile olmak da yine hedefler arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışma tek yazarlı olduğundan dolayı yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır

Kaynakça

Akıncı, Ahmet, *İslâm Hukukuna Göre Savaşta Uyulacak Kurallar*, Uludağ Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü/İslâm Hukuku Bilim Dalı/ Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2007.

Alican, Mustafa, "İslam Tarihinin Dönüm Noktası: Malazgirt Zaferi," *Millî Mecmua*, S. 4, 2018, ss.22-30.

Alican, Mustafa, *Kıyametin İlk Günü: Malazgirt 1071*, 4.Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2017. ISBN: 978-605-83011-6-0

Avcı, Casim, *İslam-Bizans İlişkileri (610-847)*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

Ayyıldız, Mehmet Nuri, "İslâm Hukukuna Göre Savaş Hukuku", *Iğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.21, 2023. ss.59-84.

Azimli, Mehmet, "Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakliyas'a Gönderdiği Davet Mektubu Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hikmet Yurdu*, C.4, S.7, 2011. ss. 13-37.

Baybars el-Mansûrî, Rüknuddîn en-Nâsırî ed-Devâdâr el-Hitâî (ö.1325), *Zubdetü'l-fikre fi tarihi'l-hicre*, İstanbul Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, nr. 1459, VII, 188a-190a.

Birsin, Mehmet, "İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirlerine Uygulanan Yaptırımların Analizi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.11, S.21, 2012. ss.163-194.

Buğda, Alimcan, "İslam Hukuk Literatüründe Savaş Kavramları ve Cihad", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.37, 2021. ss.195-213.

Çetin, Altan, "Selçukluların Türkiye'deki Hafıza Mirasını Okumak: Mekân, Şahsiyet ve Zafer", *Türk Yurdu Dergisi*, C.103, S.324, 2014, s.16-25.

Demirkent, Işın, "Bizans", *İslam Ansiklopedisi*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991. ss.230-244.

Ebu'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâduddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî (ö.1331), *el-Muhtasâr fi ahbârî'l-beşer*, nşr. Mahmûd Deyyûb, C.I, Beyrut, 1997.

ed-Devaddârî, Seyfeddin Ebu Bekr b. Abdullah b. Aybek (ö.1336), *Kenzü'd-dürrer ve câmi'u'l-gurer*, thk. Selâhaddin el-Müneccid, Kahire, 1961.

el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Habîb, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, çev. Ali Şafak, Bedir Yayınları, İstanbul, 1994.

el-Yâfi'î, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman el-Yemenî (ö.1367), *Mir'âtü'l-Cenan ve 'İbretül-Yakzan fi Ma'rifeti ma-ya'tebiru min Havadisü'z-Zaman (Târîhu'l-Yâfi'î)*, tahk. Halil el-Mansur, neşr. Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 4C, 1. Baskı, Beyrut, 1997.

Erdem, İlhan, "Selçukluların İlk Dönemlerinde Merv Şehri ve Önemi (1035-1092)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.35, S.60, 2016. ss.59-72.

Eren, Selahattin, "Roma Hukukunda Köle Mülkiyetinin Sınırları", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.3, 2017. ss.283 – 322.

es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî (ö.1505) *Târîhu'l-hulefâ*, 2. Baskı, Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, Katar, 2013.

Eyice, Semavi, *Malazgird Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, TTK Yayınevi, Ankara, 1971.

ez-Zehebî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö.1348), *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîri'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, C. 31, Beyrut, 1994.

Freshfield, Edwin Hanson, *A Manual of Roman Law The Ecloga*, Cambridge, 1926.

Gümüştöre, Serpil, *Roma Hukukunda Hak Ehliyeti ve Kölelik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Özel Hukuk, 1985.

Hamidullah, Muhammed, "Alp Arslan Devrinde İslam Anayasasının Durumu ve O Devirdeki Hristiyan Anayasası ile Mukayesesi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi (Dini, Ahlaki, Edebi Mesleki Aylık Dergi)*, C.10, S.110-111, 1971. ss.209-215.

Hamidullah, Muhammed, "Tarihi Tasvirlerle Göre Malazgirt Meydan Muharebesinin Plânı", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.2, 1971. ss.111-114.

Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamberin Savaşları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2017.

Hamidullah, Muhammed *İslâm'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012. ISBN 978-975-473-232-0

ibn Haldûn, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, C.1, 5.baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007. ISBN: 978-975- 661 1-73-9

ibn Vâsıl, Ebû Abdullâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrullâh et-Temîmî el-Hamevî eş-Şâfiî, (ö.1298), *Târîhu's-sâlihî*, thk. Ömer Abdusselam Tedmuri, C.2, Beyrut, 2010.

ibnü'l-İbrî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Yuhannâ Mâr Grigorius b. Tâcüddin Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malatî, (ö.1286), *Târîhu muhtasâri'd-düvel*, ts.Antuvan Sâlihânî el-Yesûî, el-Hazmiye/Lübnan, 1994.

Karaman, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, C.1, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1984

Keçiş, Murat, "İhanetten İmparatorluğa IV. Romanos Diogenes", *Belleten*, C.86, S.305, 2022, ss. 89-118.

Köse, Saffet, "Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.9, 2007. ss.37-70.

Köse, Saffet, *İslam Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

Köymen, Mehmet Altay, "İslam Açısından Malazgirt Meydan Muharebesi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi (Dini, Ahlaki, Edebi Mesleki Aylık Dergi)*, C.10, S.110-111, 1971. ss.217-224.

Köymen, Mehmet Altay, "Malazgirt Meydan Muharebesinin Diğer Meydan Muharebeleri Arasındaki Yeri ve Önemi", *Konferanslar (Malazgirt Meydan Muharebesinin 918. yıldönümü münasebetiyle televizyonda yapılan konuşma metni.)*

Kur'an-ı Kerim

Leo VI Taktika. *Text and translation: The Taktika of Leo VI*, ed. George T. Dennis, Dumbarton Oaks-Washington D.C. 2010. ISBN: 978-0-88402-359-3. (*Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 49).

Mahmud Şit Hattâb, *Komutan Peygamber (Hz. Peygamber'in Askeri Dehası)*, çev. Ahmed Ağırakça, Bir Yayınları, İstanbul, 1988.

Merçil, Erdoğan, "Emir Savtegin", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.6, 1975. ss.63-74.

Merçil, Erdoğan, "Türkçe Selçukname'ye Göre Malazgirt Savaşı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.2, Edebiyat Fakültesi Matbaası İstanbul, 1971. ss.17-50.

Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Mikhail Psellos'un *Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Muhammed Tahir b. Aşur, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, İz Yayınları, İstanbul, 1996.

Muhammedî, Zikrullah, "Dini İnanç ve Unsurların Malazgirt Zaferi'ndeki Rolü", *Tarih Dergisi*, S.58, İstanbul 2013. ss.1-23.

Nargül, Veysel, "İslam Savaş Hukukunun Temel İlkeleri Ekseninde Nehcü'l-Belâğâ", *Milel ve Nihal İnanç (Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi)*, C.8, Sayı 3, 2011. ss.115-150.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

Özel, Ahmet, "Cihad," *İslam Ansiklopedisi*, C.7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993. ss.531-534.

Özel, Ahmet, "İslam'da ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C.1, 2003. ss.110-120.

Özel, Ahmet, *İslam Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1982.

Öztürk, Asım, *İslam Savaş Hukukunun Kökenleri: Kur'an ve Sünnet'te Savaş, İbn Haldun Üniversitesi/Medeniyetler İttifakı Enstitüsü/Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı/Yüksek Lisans Tezi*, 2019, s.173.

Sevim, Ali, "İbnü'l-Cevzî'nin el-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler (H.430-485=1038-1092)", *Belleten*, C.26, S.30, 2005. ss.1-84.

Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıcından 1086'ya Kadar*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

Sümer, Faruk; Sevim, Ali, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çeviriler)*, TTK, Ankara, 1988.

Turnagil, Ahmet Reşid, *İslamiyet ve Milletler Hukuku*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1972.

Varlık, Ali Bilgin, "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım", *Avrasya Terim Dergisi*, C.1, S.2, 2013. ss.114-129.

Vratimos, Antonios, "Romanos IV Diogenes' Attitude towards his Troops", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C.9 S.2, 2019. ss.529-537. DOI: 10.13114/MJH.2019.507

Yalar, Mehmet, "İslam Hukukunda Devletlerarası Anlaşmalar (Devletler Hukukuyla Karşılaştırmalı)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.7, S.7, 1988. ss.409-452.

Yaman, Ahmet, "İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler", *Diyanet İlmi Dergi*, C.28, S 2, 1992. ss.115-127.

Yaman, Ahmet, "Savaş," *İslam Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009. ss.196-200.

Yaman Ahmet, *İslam Devletler Hukuku (Uluslararası İlişkiler)*, Fecr Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2020. ISBN: 978-625-7879-11-8

Yaman, Ahmet, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998.

Yenidoğan, Hasan, "Büyük Selçuklu Ordusunun Malazgirt'e (1071) Giden Güzergahı", *Asia Minor Studies*, C.9 S.1, 2021. ss.735-742.

Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, haz. Muzaffer Tunçel, ed. Halil Aşıcı, Sistem Ofset, Ankara, 2019.